

Yliopistojen rahoitusmalli, tuloksellisuusohjaus ja akateeminen vastarinta

2.11.2022 / [Paula Silvén](#) / [Artikkelit](#), [Korkeakoulupolitiikan murros](#) / [korkeakoulupolitiikka, Suomi, uusliberalismi](#) / 5 minuutiksi luettavaa



Suomalaisten yliopistojen rahoitusmalli on tutkimusten mukaan yksi maailman tulosorientoituneimmista, ja se ohjaa voimakkaasti rahoituksen jakautumista yliopistojen sisällä. Tuloksellisuuden ohjaus vaikuttaa kasvavien tulospainneiden keskellä luoviviin tutkijoihin yhä enemmän.

Korkeakouluhallintoa koskeva tutkimus on keskittynyt pitkälti kuvaamaan, miten hallinnollista johtajuutta korostava managerialismi ja kaupallisia arvoja edistävä uusliberalismi ovat muovanneet yliopistojen hallinnollisia rakenteita. Huomattavasti vähemmän on tehty tutkimusta siitä, miten tutkijat muodostavat, toteuttavat tai vastustavat uusliberalistista akateemista *subjektiuttaan* suhteessa yliopistojen strategiseen ohjaukseen ja tutkimusrahoituksen jakautumiseen.

Subjektiudella tarkoitetaan tässä yhteydessä identiteetin muodostamisprosessia, jossa henkilö on itse aktiivinen ja tietoinen toimija. Uusliberalistista akateemisesta subjektiutta rakennetaan esimerkiksi maksimoimalla yhdestä tutkimuksesta saatavien julkaisujen määrää tai mukautamalla tuloksellisuusohjaukseen omaa uraansa edistääkseen.

Keskityn väitöskirjatutkimuksessani siihen, miten yliopistot käyttävät strategista ohjausta täyttääkseen rahoitusmallin asettamat kriteerit. Analysoin myös, miten yliopistojen tuloksellisuusohjaus vaikuttaa akateemiseen työhön ja uusliberalistisen akateemisen

subjektiviteetin rakentumiseen. Tutkimuksessani selvitän, ovatko tutkijat kehittäneet strategisia toimintamalleja, joiden avulla he vastustavat tuloksellisuusohjauksen ja vastuuvollisuudella hallinnoinnin vaateita. Tässä artikkelissa avaen tutkimukseni lähtökohtia tarkemmin.

Uusliberalistiset poliittiset teknologiat ja vallan mikromekanismit

Kasvatossosiologian emeritus professori **Stephen Ball** on [käsitteellistänyt globaalin uusliberalistisen muutosprosessin](#) kolmeen toisistaan riippuvaiseen poliittiseen teknologiaan: markkinoihin, hallintoon ja vastuuvollisuudella hallintointiin (engl. *market, Management and Performativity*).

Teoreettisena kehyksenä ja analyysin työkaluna uusliberalistiset poliittisten teknologioiden eli markkinatalouden vahvistamiseen ja suorituskeskeisyyteen tähtäävän poliittisen keinovalikoiman analysointi mahdollistaa tutkimusongelman tarkastelemisen monipuolisesti sekä joustavan liikkumisen ilmiön eri tasojen välillä.

Uusliberalistista akateemisesta subjektiutta rakennetaan esimerkiksi maksimoimalla yhdestä tutkimuksesta saatavien julkaisujen määrää tai mukautumalla tuloksellisuusohjaukseen omaa uraansa edistääkseen.

Ranskalaisen filosofin ja politiikan teoretikon **Michel Foucaultin** teorisointi subjektiviteetin sekä vallan ja vastustuksen luonteista kietoutuvat läheisesti jokaiseen tutkimuksen vaiheeseen ja auttavat ymmärtämään tutkimusongelmaa läpileikkaavasti vallan mikromekanismin analysoinnin kautta.

Kuten Foucaultin valta- ja vastustuskäsitykselle on ominaista, ihminen ei koskaan operoi vallan tai vastustuksen ulkopuolella, vaan valta ja vastustus ovat aina läsnä kontekstisidonnaisesti. Tutkimuksessani olen erityisen kiinnostunut siitä, millaisia akateemisen vastustuksen malleja yliopistojen tutkijat tunnistavat ja millaisia keinoja he käyttävät vastustaakseen uusliberaalista akateemista subjektiuttaan.

Muutokset Suomen korkeakoulupolitiikassa ja rahoitusmallissa

Ilmiön kansallisella tasolla (*markkinat*) tutkimusongelman voi konkretisoida analysoimalla muutoksia korkeakoulupolitiikassa ja rahoitusmallissa. Suoritusperustainen ja tarkasti kohdentamaton rahoitusmalli esiteltiin korkeakouluille 1990-luvun puolivälissä.

Samalla [korkeakoulupoliittinen diskurssi siirtyi käsittelemään yliopistojen tulosvastuuta](#). [Retoriikka tarpeesta muovata](#) yliopistojen hallintoa kohti strategista johtamista lisäntyi Suomen koulutuspoliittisella kentällä 2000-luvun taitteessa.

Korkeakoulupoliittinen diskurssi siirtyi käsittelemään yliopistojen tulosvastuuta.

Tampereen yliopiston koulutuspolitiikan professori **Jaakko Kauko** kutsuu tätä korkeakoulupolitiikan aikakautta vuonna 2011 [julkaistussa väitöskirjassaan monimutkaistuvan järjestelmän kaudeksi](#). Hänen mukaansa kaudelle ominaisiin tunnuspiirteisiin lukeutuvat muun muassa globalisaation mukanaan tuoma kilpailukykydiskurssi, laadun varmistuksen painotus, rakenteellinen kehittämis- ja

profiloitumispuhe sekä uuden julkisjohtamisen rantautuminen valtiolliseen hallintopolitiikkaan.

2010-luvulla strategisen rahoituksen osuus on kasvanut ja yli 70 prosenttia valtion jakamasta perusrahoituksesta perustuu menestymiseen tuloksellisuuskriteereiden valossa. [Tutkimusten mukaan](#) suomalainen rahoitusmalli on yksi maailman tuloksellisuusorientoituneimmista. Näiden seikkojen vuoksi on tärkeää kartoittaa rahoitusmallin vaikutusta tieteellisen tutkimuksen muovaajana.

Tuloksellisuusohjaus ja akateemisen suorituskyvyn kalibrointi yliopistoissa

Institutionaalisella tasolla (*hallinto*) tarkastelen, miten korkeakoulupolitiikan reformit ovat vaikuttaneet yliopistoinstituutioiden toimintoihin. [Tutkimusten mukaan](#) suomalainen korkeakoulujärjestelmä on muuttunut perustavanlaatuisesti 2000-luvulla. Näihin muutoksiin lukeutuvat radikaalit muutokset rahoitusmallissa, yliopistofuusiot sekä uudenlainen hallinnollinen valvonta.

Vuonna 2010 voimaan astunut yliopistolakimuutos muutti Jyväskylän yliopiston koulutustutkimuksen professori [Jussi Välimaan mukaan](#) merkittävästi yliopistojen asemaa ja teki niistä autonomisempia suhteessa valtioon. Välimaan mukaan tämä mahdollisti niiden muuntautumisen ”strategisemmiksi toimijoiksi” muuttuvassa yhteiskunnassa.

Tämä sopii yhteen myös [pro gradu -tutkimukseni](#) kanssa, jossa argumentoin yliopistolakiuudistuksen johtaneen ”managerialistiseen siirtymään” eli [edustuksellisesta yliopistodemokratiasta kohti ammattijohtajakeskeistä hallintomallia](#) yliopistojen johtosäännöissä.

Voidaan katsoa, että [rahoitusmallin ohjaama suorituskyvyn mittaaminen toimii keinona ohjata korkeakoulujen](#) suuntaa. Tämä saavutetaan ohjaamalla instituutioiden strategiaa haluttuun suuntaan suhteessa rahoitusmallin tavoitteisiin ja määritelmiin.

Voidaan katsoa, että rahoitusmallin ohjaama suorituskyvyn mittaaminen toimii keinona ohjata korkeakoulujen suuntaa.

[On esitetty](#), että yliopistot sijaitsevat poliittisen areenan kontekstissa, jossa vastuuvollisuus ja markkinoiden vaateet nähdään keskeisinä järjestäytymisperiaatteina. Yliopistot painottavat siis yhä enenevässä määrin akateemisen työn järjestämisen pohjana strategista suunnittelua, tuloksellisuusmittareita ja laadun valvontaa.

Akateemisen tuottavuuden ja tuloksellisuuden korostaminen heijastelee [antautumista ajatukselle byrokraattisesta ja managerialistisesta yliopistosta](#). Tällaisessa yliopistossa hallinnollista johtoa ohjataan yhä enemmän säätelemään akateemista tuloksellisuutta.

Tutkimuksessani pyrin analysoimaan tätä akateemisen tuottavuuden säätelyä ja tunnistamaan ne tuloksellisuutta ohjaavat työkalut, joita yliopistot käyttävät maksimoidakseen panos-tuotossuhteensa.

Performatiivisuuden vaateet ja akateeminen vastarinta

Ilmiön yksilötasolla (*vastuuvollisuudella hallinnointi*) akateemisen tuottavuuden säätely on muun muassa Stephen Ballin mukaan johtanut tuloksellisuuskulttuuriin, jossa tutkijat rakentavat akateemisen uransa kansainvälisten tuloksellisuusmittareiden ympärille.

Strateginen johtaminen ja tuloksellisuusdiskurssin painotus [vaikuttaa yksittäisiin tutkijoihin yhä enemmän](#), kun paineet taipua uusliberalistiseen performatiivisuuteen kasvavat. Ball viittaa [performatiivisuuden käsitteellä](#) vastuuvollisuudella hallinnointiin (engl. *regime of accountability*), eli asenneilmapiiriin, jossa vertailun, tarkkailun ja kilpailullisuuden elementit ovat jatkuvasti – ja painostavasti – läsnä akateemisessa työssä.

Tämän näkemyksen mukaan instituution tai yksittäisen tutkijan arvon nähdään olevan mitattavissa erilaisten tuloksellisuutta mittaavien työkalujen, kuten yliopistojen sijoituslistojen (engl. [ranking](#)) tai vaikuttavuutta määrittävien lukujen avulla.

Performatiivisuuden paineet luovat jatkuvan tuomitsemisen ja alistumisen ilmapiiriin, jossa tutkijoiden subjektiviteettia ohjataan kohti uusliberalistista akateemista ideaalia.

Ballin performatiivisuuden määritelmä viittaa myös näiden ulkoisten kontrollien sisäistämiseen. Sisäiset ja ulkoiset performatiivisuuden paineet luovat jatkuvan tuomitsemisen ja alistumisen ilmapiiriin, jossa tutkijoiden subjektiviteettia ohjataan kohti uusliberalistista akateemista ideaalia.

Tätä pidetään laajasti ongelmallisena asiantilana. Esimerkiksi Durhamin yliopiston kasvatustieteen apulaisprofessori **Rille Raaper** kuitenkin esittää, että Michel Foucaultin subjektiviteetin teoretisoinnissa [piilee mahdollisuus kehittää käytäntöjä ja strategioita](#), joiden avulla yksilön on mahdollista vapautua uusliberaalista subjektuudesta.

Niin ikään geopolitiikan professori **John Morrissey** Galwayn yliopistosta painottaa, että nykyistä käsitystä siitä, mitä tarkoittaa akateeminen subjektuus, [täytyy tarkastella kriittisesti ja löytää keinoja rakentaa vaihtoehtoinen subjektuus](#). Hänen mukaansa tämä kuitenkin vaatii vakuuttavan akateemisen vastarinnan, jossa yliopistojen velvollisuudet, toiminnot ja arvot määritetään uudestaan.

Tutkimuksessani pyrin ymmärtämään erilaisia akateemisen resistanssin muotoja ja niitä tapoja, joilla tutkijat sekä vastustavat että vahvistavat heidän uusliberaalista akateemista subjektuuttaan.

Tutkijoiden rooli toimijoina ja tieteen vapaus

Tutkimuksen päätavoitteena on analysoida akateemista vastarintaa ja uusliberalistisen akateemisen subjektuuden syntymistä suhteessa yliopistojen strategiseen johtamiseen, tuloksellisuusohjaukseen ja tutkimusrahoitukseen. Tutkimustulosten avulla pyrin muodostamaan uudenlaisen ymmärryksen yliopistojen valta- ja vastustussuhteiden monimutkaisesta ja monitahoisesta verkostosta, joka muovaa akateemista subjektuutta ja tieteellistä tutkimusta.

Nykyisessä tutkimuksessa korostuu kuvailu siitä, miten nämä asiat vaikuttavat yliopistojen sisällä, mutta tutkijoiden omaa toimijuutta suhteessa tutkimusongelmaan kuvataan harvemmin. Haluan väitöskirjatyössäni nostaa esiin tutkijoiden roolin aktiivisina toimijoina, ei pelkästään toiminnan kohteina.

Tutkimuksen tuloksilla pyrin osoittamaan, kaventaako valtion tiukkarajainen tulosohjaus tutkijoiden autonomiaa ja tieteen vapautta.

Tutkimukseni tarkoituksena on tuottaa yhteiskunnallisesti merkittävää tietoa siitä, millaisia vaikutuksia rahoitusmallin mittareilla ja tuloksellisuusohjauksella on tieteelliselle tutkimukselle. Samalla tavoite on tarkastella kriittisesti sitä, millaisia odotuksia tutkijoille rahoitusmallin ja yliopistojen strategisen ohjauksen muodossa asetetaan. Tutkimuksen tuloksilla pyrin osoittamaan, kaventaako valtion tiukkarajainen tulosohjaus tutkijoiden autonomiaa ja tieteen vapautta.

Haluan selvittää, onko tutkijoiden mahdollista löytää keinoja, joiden avulla muodostaa uudenlaisia uusliberalismista irrallaan olevia subjektiviteetteja. Piilekö ratkaisu nykyisen subjektiviteetin rajojen venyttämässä, mikroresistanssissa eli vähäeleisessä vastarinnassa, jonka puitteissa kuitenkin toimitaan edelleen tutkijoille asetettavien vaateiden mukaisesti?

Paula Saarinen on Suomen Kulttuurirahaston tuella työskentelevä väitöskirjatutkija sekä projektitutkija Tampereen yliopistossa.

Artikkeli on osa [Korkeakoulupolitiikan murros- juttusarjaa](#).

Artikkelin pääkuva: Mathieu Stern/Unsplash.